

УДК 37.013.42(076)

*Іванова Д. Г.,
к. пед. н.,
доцент кафедри
загальної педагогіки,
дошкільної та початкової освіти,
педагогічний факультет,
Ізмаїльський державний
гуманітарний університет
(Ізмаїл, Україна)*

ГУМАНІСТИЧНІ ЗАСАДИ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОГО КОНСУЛЬТУВАННЯ

У статті проаналізовано провідні ідеї гуманістичної психології як підґрунтя становлення й розвитку соціально-педагогічного консультування. Розкрито сутність, основні завдання та види соціально-педагогічного консультування. Проаналізовано діяльність соціального педагога під час соціально-педагогічного консультування. Здійснено спробу визначити особливості консультування як напряму роботи соціального педагога та технології надання соціальної допомоги. Визначено роль соціально-педагогічного консультування, систематизовано різновиди консультування в соціально-педагогічній діяльності, схарактеризовано провідні форми та методи його реалізації.

Ключові слова: *гуманістична психологія, соціально-педагогічне консультування, консультативна взаємодія, види консультативної допомоги, соціально-педагогічна діяльність, консультант.*

В статье проанализированы ведущие идеи гуманистической психологии как основы становления и развития социально-педагогического консультирования. Раскрыты сущность, основные задачи и виды социально-педагогического консультирования. Проанализирована деятельность социального педагога во время социально-педагогического

консультування. Сделана попытка выделить особенности консультирования как направления работы социального педагога и технологии предоставления социальной помощи. Определена роль социально-педагогического консультирования, систематизированы виды консультирования в социально-педагогической деятельности, охарактеризованы ведущие формы и методы его реализации.

Ключевые слова: гуманистическая психология, социально-педагогическое консультирование, консультативное взаимодействие, виды консультативной помощи, социально-педагогическая деятельность, консультант.

This article analyzes the leading ideas of humanistic psychology as a basis of formation and development of the socio-pedagogical counseling. The main objectives, essence and kinds of socio-pedagogical counseling have been described. The social pedagogue's actions during socio-pedagogical counseling have been analyzed. An attempt was made to determine the peculiarities of socio-pedagogical counseling as work directions of the social educator and social assistance technology. The article elucidates the role of socio-pedagogical counseling, summarized the types of counseling in the socio-pedagogical activity, leading forms and methods of its realization.

Key words: humanistic psychology, socio-pedagogical counseling, advisory interaction, types of advice, socio-pedagogical activity, consultant.

Постановка проблеми. Під час кардинальних соціальних змін, які переживає сьогодні Україна, потребують поширення ідеї гуманістичної психології. Сутність цих положень полягає у визнанні того, що позитивна схема розвитку клієнта має бути визначальною передумовою подальшої роботи з ним у будь-якому напрямку. Сама природа людини постійно спрямовує її рух у напрямку особистісного зростання й творчої самоактуалізації, стимулює її як творця власної біографії, що має свободу вибору, може відстоювати власний стиль поведінки та спілкування, на заваді чого постають певні фізичні або соціальні бар'єри, які необхідно подолати. У контексті гуманістичної парадигми освіти серед найцінніших положень щодо організації педагогічного консультування визначають саме ті ідеї, що лежать в основі гуманістичних моделей клієнтоцентрованого консультування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій із проблем консультування як виду професійної діяльності соціального педагога свідчить про відсутність єдиного трактування цього поняття, оскільки терміни “консультація” та “консультування” широко використовуються в різних галузях

і сферах людської діяльності. До перших галузей, де впроваджувалася консультативна практика, належать психотерапія та психологія.

Психологічні аспекти діяльності консультанта вивчали у своїх працях Г. Абрамова, С. Васьківська, П. Горностай, А. Єлизаров, Р. Кочюнас, О. Красило, Р. Немов, А. Чернявська та ін. Як складову соціально-педагогічної діяльності консультування досліджували Л. Завацька, А. Капська, Г. Раковська, В. Сорочинська, Т. Шишковець та ін.; у теорії соціальної роботи визначили специфіку цього феномену І. Грига, М. Гуліна, В. Лютий, Т. Семигіна та ін. Так, зокрема, Є. Холостова консультування в соціальній сфері визначає як “кваліфіковану пораду, допомогу особам, які мають певні проблеми, спрямовану на відновлення й оптимізацію їхніх соціальних функцій з метою сприяння соціалізації особистості, вироблення соціальних норм спілкування” [7, с. 489].

Науковці підкреслюють, що соціальний педагог, який здійснює консультування клієнтів, повинен володіти теоретичними знаннями щодо технології консультування; знати специфіку роботи з різними категоріями клієнтів; уміти моделювати консультативний діалог відповідно до потреб і очікувань клієнта; вміти слухати, пояснювати, визначати пріоритетне в соціальній проблемі; аналізувати й узагальнювати, переконувати, стимулювати клієнта до комунікативної активності; регулювати динаміку консультативного діалогу; вміти швидко знаходити ефективний шлях вирішення проблеми клієнта [4; 6].

Для того, щоб ефективно здійснювати консультативну взаємодію, соціальний педагог має володіти такими особистісними якостями, як: емпатія, повага до клієнта, доброзичливість, відкритість, емоційна стабільність, інтегративність мислення, педагогічний такт, конкретність, чіткість, рефлексія. Однією з вимог до особистісних якостей консультанта Р. Мей називає “особисту привабливість”, яку визначає як “зворотний бік зацікавленості в людях і задоволення від спілкування з ними” [3, с. 172].

Це положення підтверджується думками науковців, зокрема Л. Завацькою, А. Капською, Є. Холостовою. Соціально-педагогічне консультування, на думку Т. Шишковець, – це “кваліфікована допомога клієнтам, що відчувають труднощі в повсякденному житті, спрямована на оптимізацію соціальних зв’язків у вирішенні особистісних проблем клієнта” [8, с. 89]. Л. Завацька консультування в соціально-педагогічній діяльності визначає як “технологію надання соціальної допомоги шляхом цілеспрямованого інформаційного впливу на людину чи малу групу з метою їх соціалізації, відновлення і оптимізації

соціальних функцій, орієнтирів, розробки соціальних норм спілкування” [1, с. 61]. Проте у зазначених вище джерелах бракує наукових розвідок про вплив гуманістичної психології на розвиток теорії та практики соціально-педагогічного консультування.

Постановка завдання (цілей статті). Мета статті полягає у конкретизації впливу ідей гуманістичної психології на становлення й розвиток соціально-педагогічного консультування як напряму соціальної роботи та технології надання соціально-педагогічної допомоги клієнтам.

Виклад основного матеріалу дослідження. Професійна діяльність соціального педагога має подібність до діяльності психолога, лікаря, юриста. Але основною відмінністю взаємодії соціального педагога та клієнта є те, що при спілкуванні домінують суб’єкт-суб’єктні стосунки, які носять доброзичливий характер, при яких клієнт зберігає право на прийняття рішення. Тобто соціально-педагогічна діяльність спрямовується на допомогу клієнтові в розв’язанні його проблеми. При цьому соціальний педагог виконує роль радника, аніматора, психотерапевта, конфліктолога.

Консультування є одним із напрямів соціально-педагогічної роботи, у процесі якого соціальний педагог допомагає клієнтові проаналізувати та зрозуміти сутність його важкої життєвої ситуації й запропонувати різноманітні варіанти, які можуть бути використані для розв’язання проблеми. За змістом соціальне консультування – це технологія надання соціальної допомоги шляхом цілеспрямованого інформаційного впливу на людину чи групу людей з метою відновлення й оптимізації соціальних функцій, розробки соціальних норм спілкування.

Методологічні основи консультування закладені у фундаментальних працях З. Фрейда, А. Адлера, К. Юнга, К. Роджерса та інших. В основу розроблених теорій консультування покладено механізми взаємодії людей, сприйняття та опанування інформацією. Значний вплив на розвиток гуманістичних моделей має теорія самоактуалізації А. Маслоу, який зазначив, що життя людини неможливо зрозуміти, якщо не брати до уваги найвищі її прагнення, їх треба сприймати як універсальну тенденцію [2, с. 20]. Розвитку гуманістичного напряму наукової думки сприяли праці відомих філософів-екзистенціалістів (С. К’єркегор, К. Ясперс, М. Гайдеггер, Ж. П. Сартр, Л. Бінсвангер та ін.), а також засновників гуманістичної психології та розробників її головних теоретичних положень (Е. Фромм, К. Роджерс, В. Франкл, Дж. Келлі, Р. Мей, В. Сатір та ін.).

Загальним висновком є твердження, що людина виступає творцем власної поведінки та життєвого досвіду, тому вона несе відповідальність

за свої рішення та вибір засобів їх реалізації. На шляху особистісного становлення та розвитку з'являються перешкоди: страх успіху, соціальні стереотипи, тиск оточуючих, потреба в безпеці тощо. Позитивну динаміку забезпечує наявність підтримки з боку соціального середовища, мотиваційна готовність людини до ризику, невдач, можливих помилок і розчарувань. Реалізація потреби особистості у творчій самореалізації передбачає також відкритість новим ідеям та інноваційному досвіду. Допомога клієнтові здійснюється тоді, коли клієнт сам прийшов до спеціаліста зі своєю проблемою, тобто проблема вже існує, її потрібно уточнити, осмислити, знайти засоби для її розв'язання. Допомогти в такий момент може консультація, яку проводить фахівець. За своєю формою та методами консультація – це взаємодія між двома або декількома людьми, у ході якої консультант передає спеціальні знання і відповідну інформацію клієнтові.

В основу особистісно-центрованого консультування покладено гуманістичний підхід, теоретичні засади якого розроблено у працях відомого американського психолога К. Роджерса. Він уважав, що ефективність консультування визначається якістю міжособистісної взаємодії консультанта з клієнтом [5, с. 416]. Підкреслимо, що технології клієнтоцентрованого консультування за характером є недирективними, що передбачає високу активність і самостійність клієнта у розв'язанні проблем та труднощів, суб'єкт-суб'єктні відносини та взаємну відповідальність учасників процесу консультування. У своїх працях К. Роджерс розкрив професійно-особистісні характеристики консультанта, які є необхідними для досягнення суб'єкт-суб'єктних відносин: консультант має бути відкритим, здатним до безумовного прийняття клієнта незалежно від його статусу або вчинків, демонструвати безумовну позитивну увагу й повагу до клієнта; він повинен бути конгруентним, тобто щиро проявляти свої почуття у процесі консультування, при цьому вербальна та невербальна поведінки мають бути послідовними; консультант має бути чесним у спілкуванні з клієнтом, не “ховатися” за своїми офіційними обов'язками; емпатія є однією з найцінніших професійних якостей консультанта, він повинен дати зрозуміти клієнтові, що має чітке уявлення про його спосіб світосприйняття, життя, думки та почуття, може бачити світ “очима клієнта”, але одночасно він має зберігати певну дистанцію, віддаленість від життєвої ситуації клієнта.

З урахуванням зазначених характеристик Британська асоціація соціальних працівників підкреслює значущість таких професійно-особистісних характеристик консультантів: емпатія; повага до клієнта,

віра у його здатність подолати труднощі; конкретність, ясність і чіткість порад; готовність допомогти; щирість у відносинах із клієнтом; здатність до прийняття ефективних рішень та ін. [9, с. 48].

Консультування виконує різні функції: надання порад і рекомендацій; надання підтримки щодо прийняття рішення та розв'язання проблеми; надання інформації, необхідної для прийняття рішення. У залежності від названих функцій існують різні види консультування: психотерапевтичне, педагогічне, організаційне, інформаційне. Видами консультативної допомоги є контактне консультування, яке відбувається безпосередньо з клієнтом і дистанційне або заочне, яке передбачає спілкування з клієнтом телефоном чи засобом листування. Найбільш ефективними методами та засобами соціально-педагогічного консультування є: регламентування, нормування, інструктування, приклад, наслідування, заохочення, переконання, критика, інформування, перегляд і аналіз відео- та аудіозаписів, творчих робіт, ситуацій, написання сценарію вирішення проблеми, рольова гра та ін.

Зокрема інформування передбачає передачу інформації без оцінки клієнта, без урахування особливостей клієнта, але з урахуванням особливостей його проблеми. З метою ефективного надання інформації соціальному педагогові потрібно дотримуватися правил: подавати інформацію у дозах, у межах означеної проблеми; не перевантажувати клієнта інформацією; обирати оптимальні способи надання кожного блоку інформації; визначати головне при наданні інформації; перевіряти, чи правильно зрозумів і засвоїв інформацію клієнт; основну інформацію потрібно повторювати у різній формі; повторювати й уточнювати запитання клієнта; повторювати та підсумовувати відповіді на запитання клієнта.

При соціальному консультуванні фахівець повинен пам'ятати важливі методичні вказівки: для розв'язання проблеми клієнтові слід пропонувати декілька варіантів виходу з проблеми; бажано давати не лише рекомендації, але й оцінку їх складності у виконанні, тому що клієнт повинен знати, чого буде вартий той чи інший варіант; потрібно пересвідчитися, що клієнт правильно зрозумів рекомендацію; запропоновану рекомендацію клієнт повинен обирати самостійно; у ході виконання рекомендації необхідно консультувати клієнта; клієнт може вносити зміни у хід процесу. У процесі консультування соціальний педагог не повинен нав'язувати клієнтові своє розуміння проблеми, а домагатися максимального розширення свободи вибору варіанта розв'язання проблеми. Соціальний фахівець виступає медіатором (посередником) або фасилітатором (стимулятором) ресурсних можливостей клієнта.

З огляду на це, для педагогічного консультування набуває особливого значення твердження гуманістичної психології про “вершинне переживання”, коли людина, яка самореалізувалася у професійній діяльності, відчуває хвилюючі моменти щастя, задоволення, благоговіння. Вершинні переживання свідчать про досягнення фахівцем професійної зрілості, педагогічної майстерності та досконалості. Таким чином, йдеться про акмеологічну складову професійно-педагогічної діяльності, педагогічного консультування, коли педагог-консультант виявляє здатність ефективно, з мінімальною кількістю помилок розв’язувати нестандартні професійні завдання, демонструє високі стійкі результати педагогічної праці.

Висновки з проведеного дослідження. Отже, для педагогічного консультування, на нашу думку, визначальною є довіра між суб’єктами процесу консультування, характер і якість міжособистісних відносин, які визначають ефективність усього процесу педагогічного супроводу. Педагогічне консультування ґрунтується на визнанні унікальності та неповторності кожної дитини, на пошуках позитивного навіть у “важковиховуваних” дитині та спрямуванні цих позитивних внутрішніх сил на її самоактуалізацію. Така стратегія передбачає врахування насамперед суб’єктивного досвіду й індивідуально-психологічних особливостей дитини.

Педагог повинен виробляти нові зразки професійної поведінки, впроваджувати діалогові форми навчання, виключити директивність та авторитарний тиск на дитину. Клієнт і консультант разом мають розробити програму позитивних зрушень, у процесі реалізації якої вчитель також змінює професійну поведінку, одержує навички саморегуляції та стійкого позитивного ставлення до дітей. Таким чином, гуманістичні концепції слугують важливим теоретичним джерелом процесу педагогічного консультування, оскільки виголошують гуманістичні цінності, які визначають сучасний розвиток суспільства загалом і системи освіти зокрема.

Перспективними напрямками подальших досліджень вважаємо розробку питань професійної підготовки педагогів-консультантів у вищій школі, а також вивчення проблем нормативно-правового регулювання взаємовідносин “клієнт-консультант” у вітчизняній системі освіти.

Література

1. *Завацька Л. М.* Технології професійної діяльності соціального педагога : навч. посіб. для вищ. навч. закл. / Л. М. Завацька. – К. : Видавничий Дім “Слово”, 2008. – 240 с.

2. *Маслоу А. Г.* Мотивация и личность / А. Г. Маслоу ; пер. с англ. А. М. Татлыбаевой. – СПб. : Евразия, 1999. – 478 с.

3. *Мей Р.* Искусство психологического консультирования. Как давать и обретать душевное здоровье / Р. Мей ; пер. с англ. М. Будьшиной, Г. Примочкиной. – М. : Апрель Пресс; ЭКСМО-Пресс, 2001. – 256 с.

4. Педагогическое консультирование : учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений / М. Н. Певзнер, О. М. Зайченко, С. Н. Горычева и др. ; под ред. В. Л. Слостёнина, И. А. Колесниковой. – М. : Издательский центр “Академия”, 2006. – 320 с.

5. *Роджерс К. Р.* Взгляд на психотерапию. Становление человека / К. Р. Роджерс ; пер. с англ. М. М. Исениной. – М. : Прогресс; Универс, 1994. – 480 с.

6. *Харченко С. Я.* Соціально-педагогічне консультування : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / С. Я. Харченко, Н. П. Краснова, Я. І. Юрків. – Луганськ : ДЗ “ЛНУ ім. Т. Шевченка”, 2012. – 403 с.

7. *Холостова Е. И.* Социальная работа : учеб. пособ. / Е. И. Холостова. – 2-е изд. – М. : Издательско-торговая корпорация “Дашков и К”, 2009. – 860 с.

8. *Шишковец Т. А.* Справочник социального педагога : методический материал / Т. А. Шишковец. – М. : ВАКО, 2005. – 208 с.

9. *Gibelman M.* The Search for Identity: Defining Social Work – Past, Present, Future / M. Gibelman // Social Work. – 1999. – № 4. – Pp. 44–51.